

Резултати рада у периоду 2006-2008. године

Предмет проучавања биле су потребе, услови и могућности образовања и васпитања младих у Србији за друштво које ће бити засновано на знању, у контексту промена које се дешавају на глобалном и националном плану у сфери образовања и друштвеног развоја. У току рада на пројекту у прве две године, планиране су и успешно реализоване следеће активности: анализа промена у школском систему Србије и разматрање перспектива даљег развоја; проучавање природе знања, процеса сазнавања и корелата школског постигнућа ученика; испитивање комуникације у школи и односа школе и породице. У трећој години реализације пројекта „Образовање за друштво знања“, планиран је и реализован даљи рад на проучавању проблема у области управљања знањем, процеса сазнавања, реализације наставе и комуникације међу учесницима васпитно-образовног процеса, са циљем да се одреде услови који ће омогућити успешни васпитни рад у школи и постизање квалитета знања, уважавање капацитета и потреба ученика, као и подстицање еманципаторних потенцијала ученика у школи.

- Рад на пројекту започет је анализом промена у школском систему у претходне две деценије. Демократизација и транзиција су издвојене као две најзначајније друштвене промене које утичу на све сфере друштвеног живота и образовање, које је предмет проучавања. Демократизација образовања је стратешки циљ реформе образовног система, који је постављен 2001. године, а одвија се у условима значајног осиромашења друштва и школе, што директно утиче на величину, брзину и темпо увођења реформских промена и перспективе развоја система.
- Резултати анализе елемената и ефеката реформе образовног система указују на битне аспекте даљих промена, као што су управљање школским системом и образовним институцијама, евалуација рада школе и осигурање квалитета, образовање и стручно усавршавање наставника. Посебно је разматрана веза између сиромаштва, образовне политике и исхода образовања у условима транзиције. Анализирани су ефекти осиромашења на школу, породицу и дечији развој и дефинисане су стратегије за рад школе на ублажавању последица сиромаштва.
- На основу испитивања процеса сазнавања и услова који омогућују постизање квалитета знања закључено је да циљ наставе треба да буде развој система знања код ученика како би наставни садржај постао ефикасно средство развоја њихових мисаоних потенцијала. Чврсте и постојане везе између научно-теоријских знања и појмова код ученика засноване су на претходном откривању унутрашње суштине предмета сазнавања.
- Испитивање услова за подстицање креативности у школи указује да улога школе може бити остварена уколико обавезни програм и редовна настава постану

место за испољавање креативности, како ученика, тако и наставника. Главни циљ образовања је оспособљавање младих да уче и креативно мисле, и онда када изађу из образовног система. Овим захтевима највише одговара концепт отворене наставе, која подразумева активност ученика и самодетерминисано учење, индивидуалну диференцијацију, кооперативан рад, учење путем откривања и пројектно оријентисано учење.

- Проучавање комуникације међу учесницима васпитно-образовног процеса обухватило је питања: емоционални развој у детињству и младости, утицај социјалне климе разреда на процес наставе и учења, стратегије мотивисања ученика и фактори који доприносе побољшању сарадње школе и породице. У оквиру проучавања карактеристика дечијег развоја испитивано је осећајно везивање и његова повезаност са другим важним системима понашања. Издвојени су и посебно разматрани ефекти осећајног везивања детета са родитељима и наставницима на његову адаптацију на школску средину. Испитивање психосоцијалних аспеката функционисања разредног колектива усредсређено је на ефективно управљање разредом, кохезивност школске групе, корелате социјалне прихваћености, утицај вршњачких односа на школско постигнуће, васпитну и образовну функцију хумора, узроке, последице и стратегије превладавања стреса код ученика и наставника. Показано је како различити аспекти функционисања и интеракције унутар школе и разреда утичу на школско постигнуће и социјални развој ученика. Мотивисање ученика разматрано је кроз могућности примене различитих подстицаја у школи. Уочене су предности похваљивања као подстицајне мере за квалитетно учење и успешну адаптацију на школску средину.
- Сарадња школе и породице разматрана је с обзиром на актуелне друштвене услове, карактеристике ученика и остваривање циљева васпитања и образовања. У процесу демократизације школе и васпитно-образовног процеса који се у њој одвија, неопходно је развијање релације школа-родитељи у правцу отворености, континуиране двосмерне комуникације, поверења и једнаког међусобног уважавања. Закључено је да школа треба да подстиче родитеље својих ученика да се активно укључе у школски живот, да учествују у управљању школом, као и да се професионално и лично ангажују у настави.
- У оквиру теме однос друштва и знања анализирани су процеси аномије у савременом образовању, последице раскорака између захтева тржишта рада и образовне политике у земљи и ставови наставника према значајним питањима наставе. Испитани су чиниоци укључивања наставника у развојне активности школе и указано на значај међусобне сарадње наставника и њихово предузимање лидерских улога. Уочена је спремност наставника да са колегама дискутују о учењу базичних појмова у области које предају и истакнута је потреба за развојем лидерске улоге наставника, јер то доприноси демократизацији школске климе, подстиче постигнуће ученика и мотивише друге наставнике.
- Испитивање психолошких предиспозиција наставника за подстицање плуралистичког когнитивног стила у настави открива да већина наставника показује позитиван став према прихватању плуралитета идеја, при чему је

прихватање плуралитета идеја у значајној позитивној корелацији са предиспозицијама за демократско функционисање. Резултати испитивања о томе како школа доприноси грађењу партнерства са родитељима указују да код наставника и директора расте свест о потреби проактивнијег приступа овом сегменту рада, посебно потреби бољег осмишљавања комуникације са родитељима.

- Резултати испитивања о томе како наставници доживљавају свој социјално-материјални положај указују на „скривено сиромаштво“ наставника, које се одражава на квалитет одређених аспеката образовног процеса.
- У оквиру проучавања оријентације ученика на циљеве и њихов значај за остваривање успеха у учењу утврђено је да комплементарно деловање различитих циљева омогућава флексибилно понашање, као и да је координација различитих циљева значајна за остаривање академског успеха. Образовном постигнућу доприносе усмереност на успех, интринзична интересовања, организација времена и активности у учењу, и истрајност у улагању напора.
- Анализирана су конструктивистичка схватања о учењу и знању која наглашавају значај активног ангажовања ученика у конструисању знања кроз откривање смисла сопствених искустава, као и рефлексивност саморегулације у процесу учења. Закључено је да је за усавршавање васпитно-образовног процеса потребно стицање увида у концепције учења наставника и у односе наставничких концепција са концепцијама учења њихових ученика. Посебно је значајно да ли наставници узимају у обзир ученичке концепције учења при планирању и реализовању наставе.
- Понуђена су различита становишта о схватању школског успеха – теоријски приступи Мишела Фукоа и Џорџа Келија, који су засновани на приступу моћи и начелу елаборативног успеха. Успех у школи није само мера доброг образовања, већ се може посматрати као исход нормализације заснован на моћи дискурса који доминирају у друштву. Школски неуспех је могуће проучавати као отпор појединца преовлађујућим дискурсима школске продуктивности. Опирање нормама успешности представља избор ученика, који за њега има лични смисао и значај, јер му омогућује да изабере најприхватљивији доживљај себе. Праксе бриге о себи, као еманципаторне за појединца, посматрају се у контексту њиховог педагошког карактера, чиме се образовање смешта у средиште савремене социјалне критике.
- Анализирани су резултати психометријских и експерименталних приступа проучавању индивидуалних разлика у језичким способностима. Истраживања показују да граматичка информација игра значајнију улогу у српском него у енглеском и случним језицима због развијене инфлексивне морфологије и синтаксе са релативно слободним редоследом речи у реченици. На основу резултата примене експерименталног задатка читања са разумевањем, предложена је концепција теста читања са разумевањем и експериментално проверена одрживост идеје да се тест састоји од већег броја новинских чланака, чије би разумевање било проверавано само по једним питањем вишеструког избора, који би били приказани испитанику сукцесивно а не симултано. Резултати испитивања деце са развојном дисфазом показују да и после

двогодишњег логопедског третмана, дисфазична деца испољавају тешкоће при коришћењу граматичких категорија у сложеним синтаксичким конструкцијама. Такође, ова деца имају тешкоће у домену аудитивног памћења које повратно ометају процес даљег језичког развоја, а за собом повлаче и низ тешкоћа на плану школског успеха.

- Прелиминарни резултати рецепције основношколских уџбеника указују да је језик уџбеника тежак за ученике којима су намењени, недовољно разумљив, опширан и с много података. У природним наукама, физици и хемији, ученици одустају од учења из уџбеника. По коришћењу предњаче уџбеници наративних предмета, међу којима су најтежи уџбеници историје. Испитивање дидактичких правила и њихових структурних елемената у настави природних наука потврђује дидактичку вредност географске карте и глобуса, који заузимају централно место у географском образовању на свим нивоима школовања. Значајно боље услове пружа програмски пакет географски информациони систем, који омогућава свеобухватно изучавање географске средине са ажурираним подацима.
- Због опасности угрожавања здравља људи, јавља се потреба за стицањем знања о могућностима рационалног трошења природних ресурса, начинима заштите животне средине и унапређивања човековог живота. Иако су еколошке теме присутне у васпитном раду, препоручује се организовање посебног наставног предмета у нашим основним школама, што би допринело повећању еколошке свести младих нараштаја.
- Анализирани су садржаји предшколских програма у претходном веку у циљу повезивања квалитетних традиционалних и савремених модела рада васпитача. Истакнута је потреба да се предшколско васпитање и образовање интегрише у јединствен систем васпитања и образовања. Конципирана је обука васпитача за припрему деце за описмењавање, која је базирана на игровним активностима чији је циљ оспособљавање деце за визуелно процењивање и усмеравање моторике, препознавање графичких симбола и гласовну анализу речи.
- У циљу евалуације креативних активности у тематској настави, спроведено је лонгитудинално испитивање које је показало да игра и истраживачки рад у тематској интердисциплинарној настави подстичу креативност и сарадњу ученика основне школе. Мерење креативности помоћу тестова, процена и инвентара интересовања, показало је да је временска стабилност резултата на тесту креативности више изражена код дечака него код девојчица, па је закључено да би тест требало пре користити код дечака него код девојчица. Интересовања дечака су више повезана са њиховом креативношћу него што је случај код девојчица.
- Развијена је вербална форма Урбан-Јеленовог графичког теста креативности и утврђено да су процене експерата о креативности дечијих вербалних продуката значајно повезане са резултатом који су деца остварила на графичком тесту креативности. Закључено је да мерење креативности може да се побољша комбиновањем квантитативних и квалитативних мера дечијих продуката у различитим доменима.

- У оквиру теме методолошка питања у области образовања разматране су методолошке и практичне импликације различитих квалитативних приступа у педагошким истраживањима који би допринесли лакшем увођењу иновација у рад наставника, као и његовом ширем укључивању у процес истраживања сопственог рада у настави. Уочено је да су у студији случаја садржана сва својства релевантна за изучавање педагошких феномена: очување целине појаве, уважавање њеног контекста, развојна димензија и комплементарност различитих извора података. У квалитативној методологији мења се улога истраживача, који постаје учесник у истраживању као социјалном подухвату и дијалогу.
- Анализирани су метафоре истраживачког односа и начини на који ове метафоре субјективизују учеснике у истраживању. Указано је на појаву нових истраживачких метафора, од којих је детаљније анализирана метафора „разговарања“, као и њене предности и ограничења у односу на друге истраживачке моделе.
- Испитивање ставова грађана Србије према циљевима васпитања деце показује да повољнији социоекономски статус допринноси већој усмерености ка циљевима који говоре о аутономији личности, као што су независност, одговорност и толеранција. Налази истраживања показују да је самопоштовање младих повезано са њиховом тежњом ка стицању материјалног богатства, а негативно са жељом за стицањем знања, бригом за друге и прихватањем активистичког стила живота. Налаз да су млади вишег самопоштовања у мањој мери усмерени ка стицању знања, помагању и залагању за опште добро приписује се недовољном цењењу ових вредности у социјалном окружењу, што указује на потребу да се ове вредности реafirмишу и развијају код младих.
- Налази истраживања спроведеног међу члановима клубова за младе показују да су најчешћи разлози доласка у клуб жеља за дружењем и сазнањем, а да се ефекти учешћа у активностима клуба огледају у стицању нових знања и пријатеља, као и у повољнијој слици о себи. Налази упућују на закључак да клубови имају важну улогу у социјално-когнитивном развоју младих, што указује на значај организованог и структурисаног провођења слободног времена.

Сви планирани задаци остварени су у потпуности. Предвиђене теме обрађиване су тимски и интердисциплинарно, што је допринело квалитету остварених резултата, који ће имати како научно-теоријску тако и употребну вредност за унапређење школске праксе у Србији.

Најзначајније резултате рада на пројекту у периоду 2006-2008. године представљају монографије које су објављене у издању Института (На путу ка друштву знања: образовање и васпитање у Србији у периоду транзиције; Систем знања у настави; Подстицање креативности у школи; Претпоставке успешне наставе; Поглед у разред; Подстицање ученика похвалом и наградом; Осећајно везивање: теорија, истраживања, пракса; Апорије образовања за демократију; Сарадња школе и породице, претпоставке, тешкоће и могућности; Вршњачки односи и школски успех; Музички таленат и успешност; Евалуација креативних активности у тематској настави, Сиромаштво и образовање у земљама у транзицији).

У организацији Института одржано је шест научних конференција, од којих су четири биле међународне, једна са међународним учешћем и једна национална: Образовна постигнућа у основној школи - TIMSS 2003 у Србији (2006); Сарадња школе и породице (2006); Улога образовања у смањењу последица сиромаштва на децу у земљама у транзицији (2007, суорганизатор Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију); Технологија, информатика и образовање за друштво учења и знања (2007, суорганизатори Природно-математички факултет и Центар за развој и примену науке, технологије и информатике из Новог Сада); Квалитативна истраживања у васпитању и образовању (2008); Припрема деце за полазак у школу (2008).

Резултати спроведених истраживања имају своју непосредну примену у стручном усавршавању просветног кадра у земљи, које сарадници изводе кроз акредитоване семинаре (уз подршку Министарства просвете). Такође, два сарадника су учествовала у прављењу стандарда основног образовања (музичко, географија).